

Opvoeden tot informatiebekwaamheid: aandacht voor het niet-financiële aspect van het recht op vrije toegang tot (digitale) informatie

Kennis is macht

We kunnen er niet meer naast kijken: in deze hoogtechnologische maatschappij heeft informatie de plaats ingenomen van wat landbouw en industrie in de vorige eeuwen betekenden. Net zoals akkers en fabrieken in die tijd voor de bezitters ervan een zekere rijkdom en daarmee het recht op medezeggenschap in het bestuur van een stad of land vertegenwoordigden, betekent het bezit van informatie vaak dat de bezitter ervan op een of andere manier aan het beleid kan deelnemen. De woorden van de Engelse filosoof Francis Bacon blijven meer dan ooit onverminderd waar: “*Kennis is macht*”. Sommigen zullen dit betreuren, anderen zullen het toejuichen. Te ontkennen valt het echter niet. Maatschappij-critici maken dan ook al enige tijd het onderscheid tussen informatierijken en -armen: de *haves* en de *have-nots*. Alhoewel deze tweedeling allerm minst onjuist is, gaat ze volgens mij enigszins voorbij aan de complexiteit van het probleem (cf. Van Dijk, p. 163).

Omgaan met informatie

In de debatten over de vrije toegang tot informatie beperkt men zich vrijwel steeds tot de financiële of economische toegankelijkheid van informatie. Natuurlijk moeten onze overheden garanderen dat bepaalde informatie voor iedereen toegankelijk is, ongeacht iemands financiële toestand. Dat hoeft overigens niet per se te betekenen dat al die informatie volkomen gratis ter beschikking moet worden gesteld (Van Zuijlen, p. 17). Maar daar blijft het natuurlijk niet bij. Er bestaan immers nog andere drempels dan louter financiële. Hierdoor ontstaat de merkwaardige situatie dat mensen die financieel en technisch gezien vrijwel onbeperkte toegang tot informatie zouden kunnen hebben, er in de praktijk slechts zelden gebruik van maken of niet in staat zijn om er op een kritische manier mee om te gaan.

Blijkbaar leidt de exponentiële toename van de hoeveelheid informatie tot een even exponentiële stijging van de onbekwaamheid om met deze informatie om te gaan. Onvermijdelijk wordt dan vaak onmiddellijk aan elektronische informatie gedacht. Dit geldt echter net zo goed voor de klassieke media: boeken en tijdschriftartikels. De huidige tendens is immers slechts de voortzetting van een trend die bestaat sinds de mens het schrift uitvond en daardoor in staat was om op grote schaal zijn ideeën aan anderen mee te delen (cf. Van Dijk, p. 162-163).

Onbekwaamheid om met informatie om te gaan, hetzij in traditionele vorm, hetzij in elektronische, zal altijd bestaan. Ook al beschikken mensen technisch over de mogelijkheid om een boek te lezen of informatie van het World Wide Web te downloaden, dat betekent nog niet dat ze ook in staat zijn om de juiste informatie te *vinden* en die op een kritische manier te *evalueren*. Het opvoeden tot een zekere bekwaamheid om met informatie om te gaan blijft één van de grote uitdagingen voor het onderwijs en het bibliotheekwezen (Clément, p. 51; Jacobson, p. 771; Sandlian, p. 584).

Een kwestie van mentaliteit en cultuur

“Nuttig (leren) omgaan met informatie veronderstelt niet alleen een lage drempel voor de toegang, maar in eerste instantie een communicatiebereidheid, de openheid om informatie te zoeken en ze uit te wisselen, en de bekwaamheid om er in een besef van tegensprekelijkheid mee om te gaan. Dat is geen kwestie meer van techniek. Dat heeft met mentaliteit te maken, het is een kwestie van cultuur.” (Clément, p. 54-55) En juist dit laatste, deze kritische zin ten aanzien van informatie ontbreekt vandaag vaak volledig wanneer het digitale media en meerbepaald het Internet betreft. Een eenvoudig experimentje kan dit duidelijk maken. Schrijf je in op één van de vele nieuwsgroepen die het *Usenet* rijk is. Beperk je tot een Nederlandstalige groep en kies er één van de meer serieuze uit. Loop er een paar weken rond, kijk toe, stel vragen en maak opmerkingen. Doe wat de anderen doen. De onderwerpen zijn legio en divers. Bevroren autoruiten, supernova's en bellenblazen. Je vindt het er allemaal.

De mensen die aan nieuwsgroepen deelnemen, jongeren en volwassenen, hebben twee dingen gemeen. Ten eerste kunnen ze bijna allen zonder uitzondering omgaan met de technologische 'eigenaardigheden' van het Internet en beschikken ze vaak over uitgebreide technische mogelijkheden (extravagante modems, ISDN-lijnen of glasvezelkabel enzovoort). Ten tweede ontbreekt het hen, een uitzondering daargelaten, allen aan kritische zin. URL's van sites met de meest tegenstrijdige informatie worden kwistig in het rond gestuurd. Vaak wordt informatie verstrekt zonder enige vorm van bronvermelding. Wie daarnaar vraagt krijgt een argwanend antwoord terug. Iets in de trant van: *“Ik zeg het je toch. Geloof je me niet misschien?”* Alhoewel het medium technisch gezien dus uitgelezen mogelijkheden biedt voor het beschikbaar stellen van betrouwbare informatie, doet het dat in de praktijk niet steeds.

Kwaliteitsgarantie is geen censuur

Ook op het World Wide Web gaat het van kwaad naar erger. Officiële sites van bedrijven en instellingen kunnen nog min of meer als betrouwbaar worden beschouwd. En dat geldt ook voor de gemodereerde discussiegroepen rond bepaalde maatschappelijke of beroepsgroepgebonden onderwerpen. Maar wat doe je met de informatie van de vele honderdduizenden gewone burgers die elk hun eigen home page hebben? Tenzij de informatie op deze pagina's voorzien is van de nodige referenties, is die strikt genomen bijna oncontroleerbaar en dus onbetrouwbaar en waardeloos.

Er bestaat natuurlijk zoiets als de *vrijheid van meningsuiting*. Die staat in heel wat grondwetten ingeschreven en komt ook voor in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Het kan dus volgens mij niet de taak van de overheid zijn om de verspreiding van bepaalde informatie daadwerkelijk te verbieden, tenzij het zou gaan om aantoonbaar onjuiste informatie die de belangen van de staat en de samenleving in het gedrang brengt. Wat de overheid wel moet doen, is ervoor zorgen dat de samenleving in staat wordt gesteld om op een kritische manier met informatie te leren omgaan. Zoals gezegd is dit niet nieuw, maar er worden tegenwoordig wel andere eisen gesteld dan pakweg vijftig jaar geleden.

Mensen opvoeden tot informatiebekwaamheid. Het klinkt eenvoudiger dan het is. Totnogtoe speelt het beleid van de overheid wat betreft de vrije toegang tot informatie zich vrijwel uitsluitend op het materiële en het financiële vlak af. Het wordt nu hoogtijd dat ook op het vlak van onderwijs en volksontwikkeling iets concreets ondernomen wordt (Clément, p. 51). Maar ook aan de kant van de informatieproductie moet de overheid in beperkte mate sturend

optreden. Een overheid die toelaat dat informatie zonder enige vorm van een kwaliteitsgarantie wordt losgelaten op een samenleving die nauwelijks in staat is om kritisch met die informatie om te gaan, stort die samenleving in haar ongeluk. Niet verbieden, wel attenderen.

Lectuurbegeleiding in een modern jasje

Voor de informatieproducenten geldt wat betreft de klassieke media – het boek en het tijdschrift – dat de uitgeverijen en redactieraden via hun controle-organen meestal in voldoende mate de kwaliteit van de aangeboden informatie kunnen garanderen (in de veronderstelling dat ze te goeder trouw handelen). Informatiebemiddelaars zoals boekhandels en bibliotheken bouwen in het beste geval via hun aankoop- en collectievormingsbeleid een kwaliteitscontrole in (wat, zoals hierboven reeds aangehaald en wat zeker in het geval van de bibliotheken geldt, niet met censuur verward mag worden).

Voor digitale informatie en in het bijzonder voor informatie die via het Internet beschikbaar is, bestaat er vrijwel geen voorafgaandelijke schifting. Projecten zoals die van het Vlaamse BIBnet – waarbij via de eigen site een ruime selectie van waardevolle sites over allerlei onderwerpen wordt aangeboden – zijn positief en verdienen meer dan ooit navolging. Op dit vlak ligt nog een hele markt open. Er is immers nood aan bedrijven of organisaties die zich uitsluitend bezighouden met het beoordelen, selecteren en via hyperlinks beschikbaar stellen van sites die volgens hen waardevol zijn (cf. Le Crosnier, p. 77). De idee van de lectuurbegeleiding in een modern jasje. Ook bibliotheken zullen hierin een belangrijke rol spelen. Zij kunnen immers een niet-commercieel alternatief bieden voor een kwalitatieve selectie van digitale informatie en er zo op toezien dat de autonomie van de individuele gebruiker niet bedreigd wordt (cf. Le Crosnier, p. 77).

Opvoeden tot informatiebekwaamheid

Wat betreft het opvoeden tot informatiebekwaamheid, ligt de belangrijkste taak ongetwijfeld bij het onderwijs. Op dit ogenblik beperkt men zich evenwel nog teveel tot de technische kant van de zaak. Natuurlijk is het goed dat jongeren leren hoe ze met allerlei apparatuur moeten omgaan, hoe ze een e-mail kunnen versturen en zelf hun eigen web site kunnen maken. Maar vrijwel nooit wordt er aandacht besteed aan het adequaat gebruik van zoekmachines of aan het opstellen en analyseren van de eigen strategie die bij het zoeken naar bepaalde informatie gebruikt wordt of zal worden. Dit geldt uiteraard niet alleen voor digitale media en informatie.

Leerkrachten hebben vaak een verkeerd beeld van de mate waarin hun leerlingen in staat zijn om informatie te zoeken en die op haar kwaliteit te beoordelen. Of ze onderschatten het probleem. Een leerkracht dwaalt als hij zijn leerlingen bij een opdracht over aardrijkskunde aanbeveelt om eventueel ook cd-roms of het Internet te gebruiken en hij er als vanzelfsprekend vanuit gaat dat zijn leerlingen deze hulpmiddelen adequaat kunnen hanteren. Hoe zouden ze dat kunnen als ze het nooit geleerd hebben. In staat zijn om informatie te vinden en ze te beoordelen is vooralsnog geen aangeboren eigenschap, maar een kwaliteit die pas na veel oefening verworven wordt.

Ook leerlingen zelf denken vaak dat het allemaal heel gemakkelijk is. Door die verkeerde verwachting ontstaat na een mislukte zoekpoging vaak frustratie en men wijt de mislukking aan het computersysteem (cf. Jacobson, p. 779). Men geeft het op of is tevreden met informatie

van inferieure kwaliteit. Als aan leerlingen bijgebracht zou worden dat het vinden van kwalitatieve informatie niet zo eenvoudig is als het eruit ziet, dan zou dit inzicht kunnen bijdragen tot een eerste stap in de richting van een kritische houding tegenover informatie en tot het besef dat het vaak noodzakelijk is om professionele hulp in te roepen.

Besluit

De overheid heeft zich de afgelopen tijd ingespannen om via het onderwijs en de openbare bibliotheken digitale informatie materieel en financieel toegankelijk te maken. Dat is uiteraard een goede zaak, maar het blijft onvoldoende. Er zullen inspanningen geleverd moeten worden om ook een attitudewijziging te bewerkstelligen. Hoe dit programma inhoudelijk ingevuld moet worden, dienen deskundigen ter zake te beslissen. Politici zullen overtuigd moeten worden van het belang hiervan zodat de nodige budgetten op de begroting voorzien kunnen worden. De huidige financiële middelen voldoen allerminst en men heeft in sommige gevallen ook nog niet ingezien dat de aanwezigheid van deskundig personeel belangrijk is. Bewijs van dit laatste is het nieuwe decreet op het secundair onderwijs. Daarin wordt bijvoorbeeld het belang van een deskundige schoolbibliothecaris totaal genegeerd. Gelukkig hebben recentelijk een aantal Vlaamse volksvertegenwoordigers zich bereid verklaard om over deze problematiek te gaan nadenken en beleidsvoorbereidend werk te gaan doen. Wij kunnen alleen maar hopen dat na de komende verkiezingen de woorden ook in daden worden omgezet en dat alles niet bij het oude blijft.

Patrick Vanhoucke
Antwerpen
30 november 1998

Geraadpleegde literatuur

CLÉMENT, Julie en William Blondeel

De informatiesamenleving tussen vrijheid en sturing : de meerwaarde van een communicatiebeleid / Julie Clément, William Blondeel. // In: Communicatie : tijdschrift voor massamedia en cultuur.- Jrg. 25 (1996), nr. 4, p. 44-59.

JACOBSON, Frances F. en Emily N. Ignacio

Teaching reflection : information seeking and evaluation in a digital library environment / Frances F. Jacobson and Emily N. Ignacio. // In: Library trends. - Vol. 45, nr. 4 (spring 1997), p. 771-802.

LE CROSNIER, Hervé

L'Internet : l'univers de l'écrit électronique au service de la citoyenneté / Hervé Le Crosnier. // In: Bladen voor de documentatie = Cahier de la documentation. - Jrg. 1998, nr. 3 (oktober), p. 76-83.

SANDLIAN, Pam

Visioning the future of the digital library / Pam Sandlian. // In: Library trends. - Vol. 45, nr. 4 (spring 1997), p. 582-584.

VAN DIJK, Jan A.G.M.

De netwerkmaatschappij : sociale aspecten van nieuwe media / J.A.G.M. van Dijk. - Derde, herz. druk. - Diegem : Bohn Stafleu Van Loghum, 1997. - 284 p. - ISBN 90-313-2532-5.

VAN ZUIJLEN, Marjet

Doodgewoon digitaal : over nieuwe media en politiek / Marjet van Zuijlen. Amsterdam : Prometheus, 1997. - 182 p. - ISBN 90-5333-563-3.